

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/47/72-77

Allahşükür İlqar oğlu Zülfiqarlı
Bakı, Azərbaycan

CƏNUBİ QAFQAZ REGIONUNUN LİDER DÖVLƏTİ OLAN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFI: ƏLDƏ OLUNMUŞ NALİYYƏTLƏR VƏ PERSPEKTİVLƏR

**“İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir.”
Heydər Əliyev**

“Azərbaycan düşünülmüş müstəqil siyasət aparır. Biz öz yolumuzla gedirik. Bu yol inkişaf yoludur, tərəqqi yoludur və bu yolda böyük nailiyyətlərə imza atmışıq.”

İlham Əliyev

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, Cənubi Qafqaz, iqtisadi əlaqələr, "Əsrin müqaviləsi", sənaye

Keywords: Republic of Azerbaijan, South Caucasus, economic relations, "Contract of the Century", industry

Ключевые слова: Азербайджанская Республика, Южный Кавказ, экономические отношения, «Контракт Века», промышленность

Azərbaycan Respublikası zəngin keçmişə, çox şahəli iqtisadiyyata, böyük mədəniyyətə və qədim tarixə malik olan nadir ölkələrdən biridir. Azərbaycan Respublikasının zəngin təbii sərvətləri, əlverişli torpaq-iqlim şəraiti, Asiya və Avropa qitələri arasında münasib coğrafi mövqeyi ən qədim zamanlardan iqtisadiyyatın bir çox mühüm sahələrinin inkişafına şərait yaratmışdır.

Tarix boyu bütün xalqlar üçün hər zaman ən böyük sərvət kimi qəbul edilən müstəqillik ümumi inkişaf prosesinin istiqamətinin müəyyən olunmasında daim həlledici rol oynamışdır. Dünyanın mövcud siyasi xəritəsinə diqqət yetirməklə müstəqil dövlətlər, xalqlar arasında inkişaf dinamikasının istər məzmun, istərsə də forma etibarını ilə kifayət qədər fərqli olduğunu aydın görmək mümkündür. Geosiyasi və geoiktisadi maraqların toqquşduğu məkanda yerləşən Azərbaycan müstəqilliyi, azadlığı və gələcəy taleyi uğrunda hər zaman mübarizə aparmışdır.

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi iqtisadi sahədə də öz suveren hüquqlarını gerçəkləşdirməyə və müstəqil siyasət yürütməyə başlamışdır.

Müstəqillik əldə etdikdən bu günə kimi ölkədə mövcud olan iqtisadi inkişafı iki əsas mərhələyə bölmək olar.

I mərhələ: İqtisadi tənəzzül dövrü (1991-1995-ci illər);

II mərhələ: Sabitlik və dinamik iqtisadi inkişaf dövrü (1996-cı ildən).

Azərbaycan Respublikasının 1991-1993-cü illərdə qarşılaşdığı problemlər ölkənin vəziyyətini daha da ağırlaşdırmışdı. Qeyd olunan dövrdə Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatlara, qiymətlərin və xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılmasından başlanılmışdır, bu isə öz növbəsində ölkədə kəskin şəkildə bahalaşmaya gətirib çıxartmışdır.

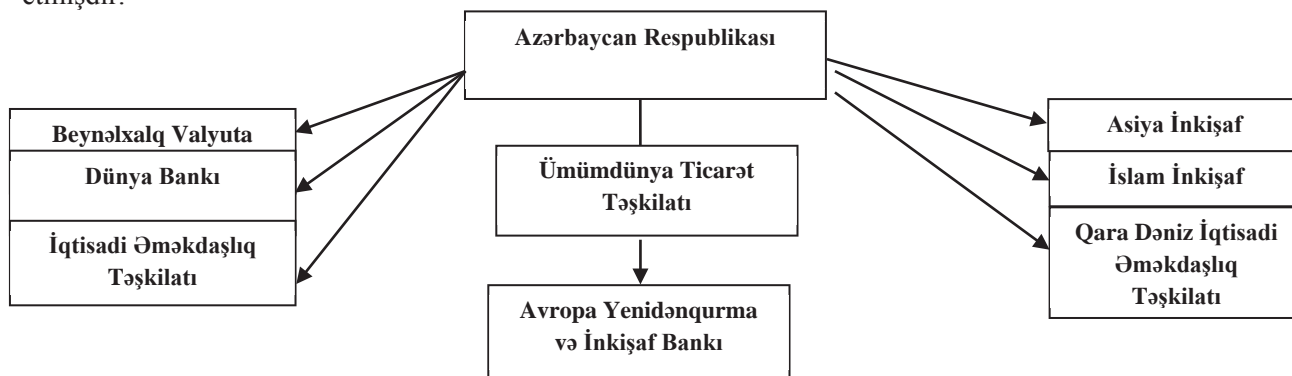
1991-ci ildə istehlak mallarının qiyməti 1990-cı ilə nisbətən 2,07 dəfə artdığı halda, növbəti illərdə bu artım bir neçə dəfə sürətlənmişdir. 1992-ci ildə istehlak qiymətləri 1991-ci ilə nisbətən 10,12 dəfə, 1993-cü ildə 1992-ci ilə nisbətən 12,3 dəfə, 1994-cü ildə 1993-cü ilə nisbətən 17,63 dəfə artmışdır.

1991-1994-cü illər ərzində ölkə iqtisadiyyatında ÜDM hər il orta hesabla 16,5% azalmışdı. Qeyd olunan dövrdə əhalinin pul gəlirləri real ifadədə 3,3 dəfə, adambaşına pul gəlirləri orta hesabla 3.6 dəfə aşağı düşmüşdür.

1994-cü illər ərzində əhalinin əmək haqqı üzrə əldə etdiyi real gəlirlərin səviyyəsi 5.7 dəfə azalmışdır. Bu hal iqtisadi tənəzzülü xeyli sürətləndirmiş və bu dövrdə inflyasiya özünün ən yüksək səviyyəsinə - hiper inflyasiya mərhələsinə çataraq 1763.5 faiz təşkil etmişdir.

inflyasiya səviyyəsi 2-3 faizədək azaldı. Bu dövrdə iqtisadiyyata bütün maliyyə mənbələri hesabına 20 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya qoyuldu.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra xarici iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini beynəlxalq maliyyə-kredit və iqtisadi qurumlarla əlaqələr təşkil etmişdir.

Sxem 1 : Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq təşkilatlarda iştirakı

2003-cü ildən başlayaraq Cənab Prezident İlham Əliyevin uzaq görən siyasəti və gərgin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatında yeni bir yüksəliş-inkişaf dövrü başlamışdır. Qeyd olunan dövrdən başlayaraq Azərbaycan Respublikası beynəlxalq arenada möhtəşəm nailiyyətlər qazanan, müstəqil siyasət yürüdən, mötəbər tədbirlərə ev sahibliyi edən, regionda sabitliyin və inkişafın qarantı olan qüdrətli bir dövlət kimi öz yerini tutmuşdur.

Belə ki, qısa zaman kəsiyində Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçilməsi, nəhəng neft və qaz kəmərlərinin istismara verilməsi, Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizinin yaranması ölkəmizi beynəlxalq arenada mühüm layihələrin təşəbbüsçüsünə və təşkilatçısına çevirməklə yanaşı, onları bacarıqla reallaşdıran etibarlı tərəfdar kimi tanıtmışdır.

Qeyd olunan dövrdən başlayaraq ölkəmizdə iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və regionların sosial inkişafı məqsədilə mühüm Dövlət Proqramları qəbul edilmişdir:

- 2008—2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı

- 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı

- Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı

- 2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı

- 2014-2016-cı illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı

- Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı

- Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı

Bu proqramların əsas mahiyyəti ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsinə, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına, tarazlı regional və davamlı sosial-iqtisadi inkişafa, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır.

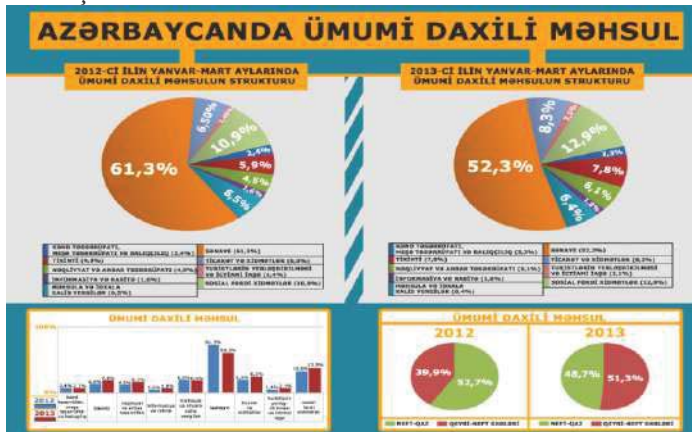
Dövlət Proqramlarının uğurla həyata keçirilməsi üçün yarana biləcək hər bir problem və məsələnin həllinə operativ yanaşan ölkə rəhbərliyi bu məqsədlə müxtəlif sərəncamlar imzalamışdır.

Şəkil 4. Sektorlar üzrə iqtisadi artım

2004-2011-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasında ÜDM istehsalı 3 dəfə, sənaye məhsulunun istehsalı 2,7 dəfə, kənd təsərrüfatında məhsul istehsalı 1,3 dəfə, tikinti sektorunda görülən işlərin həcmi 3,2 dəfə, rabitə və informasiya sahəsində 6,4 dəfə, əməkhaqqı 4,7 dəfə, xarici ticarət dövriyyəsi 7 dəfə, idxal 3,7 dəfə, ixrac isə 10,3 dəfə artmışdır. 2007-2010-cu illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara əkin sahəsinin və çoxillik əkmələrin becərilməsində sərf olunan yanacaq və motor yağlarına, habelə buğda və çəltik səpininə görə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına 307,5 milyon manat məbləğində subsidiya verilmişdir.

ÜDM məsulun xüsusi çəkisi 2003-cü ildə 35 faizdən 2010-cu ildə 52,5 faizədək artmış və 21,8 milyard manatdan çox olmuşdur. 2010-cu ildə ölkə iqtisadiyyatında istifadə olunmuş xarici kapitalın ümumi həcmi 8,2 milyard ABŞ dolları təşkil etmiş və 2009-cu ilə nisbətən 50.0% artmışdır. ÜDM-də qeyri-neft sektorunun payı 40,7 faizdən 44,4 faizə kimi yüksəlmiş, neft sektorunun payı isə 53,8 faizdən 48,5 faizə qədər azalmışdır.

Şəkil 5. Azərbaycanda Ümumi Daxili Məhsul (2012-2013)

2014-cü ildə ÜDM-in real artım tempi 2,8% təşkil etmiş və cari qiymətlərlə 59,0 milyard manat olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 6264.1 manat (7985.9 ABŞ dolları) təşkil etmişdir.

Neft-qaz sektoru üzrə 2014-cü ildə 2013-cü ilə nisbətən 2.9% azalma qeydə alınmışdır. Bu sektorun ÜDM-də xüsusi çəkisi 39.0% (2013-cü ildə: 42.9 %) təşkil etmişdir.

2014-cü ildə qeyri-neft sahələrinin inkişaf dinamikası ümumilikdə bu sahənin real ifadədə 7.0% artması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, 2013-cü ilə nisbətən 2014-cü ildə rabitə sahəsi 15.1%, nəqliyyat sahəsi 4.7%, tikinti sahəsi 9.1%, turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sektorü 18.2%, ticarət sahəsi isə 10.0% artmışdır.

2014-cü ildə ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 17615.8 mln. manat investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitala qoyulmuş vəsaitin 72.3%-ni daxili investisiyalar, 27.7%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2014-cü ildə əsas kapitala yönəldilmiş ümumi

investisiyaların 11651.6 milyon manatı (66.1%-i) qeyri-neft bölməsinin, 5964.2 milyon manatı (33.9%-i) isə neft bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir.

2014-cü ilin 1 dekabr tarixinə iqtisadiyyata banklar tərəfindən kredit qoyuluşlarının həcmi keçən ilin 1 dekabr tarixinə nisbətən 19.1% artaraq 18151.9 mln. manat təşkil etmişdir (2013-cü ilin dekabr ayının 1-nə kredit qoyuluşlarının artımı 30.0% olmuşdur).

2017-ci ildə ÜDM-in qeyri-neft sektoru real ifadədə 2.7% artmışdır. Qeyd edək ki, 2016-cı ilə nisbətən 2017-ci ildə qeyri-neft sənayesi 3.8%, rabitə sahəsi 6.6%, turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sahəsi 5.9%, ticarət sahəsi 2.5%, kənd təsərrüfatı 4.2%, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı 8.5% artmışdır.

Neft-qaz sektoru üzrə 2017-ci ildə 2016-cı ilə nisbətən 5.0% azalma qeydə alınmışdır. Bu sektorun ÜDM-də xüsusi çəkisi 37.2% olmuşdur.

2017-ci ildə ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 15550.8 mln. manat əsas kapitalla investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitalla qoyulmuş vəsaitin 44.6%-ni daxili investisiyalar, 55.4%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2017-ci ildə əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyaların 7102.2 milyon manatı (45.7%-i) qeyri-neft bölməsinin, 8448.6 milyon manatı (54.3%-i) isə neft bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir.

2018-ci ildə də ölkəmizdə çoxşaxəli və ardıcıl islahatlar davam etdirilmiş, qeyri-neft ixracının artırılması üzrə kompleks stimullaşdırıcı tədbirlər görülmüş, regionların tarazlı inkişafı təmin edilmiş, dövlət-sahibkar münasibətlərinin və biznes-investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafı, özəl sektorda təşviq alətlərinin tətbiqi, aqrar sektora, kiçik və orta sahibkarlığa dövlət dəstəyi daima diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Ölkənin mövcud sosial iqtisadi vəziyyətinin təhlili göstərir ki, həyata keçirilən davamlı islahatlar nəticəsində yaradılan güclü iqtisadi potensial iqtisadiyyatın dayanıqlığını artırmış və ölkədə makroiqtisadi sabitlik təmin edilmişdir. Hesabat dövründə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın 11 əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri, konsepsiyalar və digər dövlət proqramları çərçivəsində müəyyən edilmiş tədbirlərin icrası uğurla davam etdirilmişdir. Görülmüş işlərin nəticəsində ölkədə iqtisadi artımın dayanıqlığı daha da güclənmiş və 2018-ci ildə ÜDM real ifadədə 1.4% artaraq cari qiymətlərlə 79.8 milyard manat olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 8126.2 manat təşkil etmişdir.

Nəqliyyat infrastrukturunun müasir tələblərə cavab verməsi və əhalinin tələbatının ödənməsi üçün yeni maqistral yollar çəkilmiş, respublika əhəmiyyətli yollar isə təmir edilmişdi. Hava nəqliyyatının inkişafının təmin edilməsi istiqamətində də mühüm addımlar atılmışdır. Heydər Əliyev adına beynəlxalq hava limanı yenidən əsaslı təmir edilmiş, Naxçıvanda, Gəncədə, Zaqatalada və Lənkəranda müasir aeroportlar tikilərək istifadəyə verilmişdir. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının, TRASEKA və Şimal-Cənub dəhlizlərində avtomobil yollarının yenidən qurulması iqtisadiyyatın inkişafında mühüm amillərdən birinə çevrilmişdir.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi uğurlar nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. Belə ki, Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən hazırlanan “Doing Business 2009” hesabatında Azərbaycan biznes mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində ən islahatçı ölkə elan edilmiş, “Doing Business 2010” hesabatında da ölkəmiz öz mövqelərini qoruyub saxlamışdır.

2011-ci ildə “Standart and Poors” Azərbaycanın mövcud uzunmüddətli müstəqil kredit reytingini bir pillə artırmış, reyting üzrə proqnozu “sabit” saxlamışdır. Bir sıra alt göstəricilərə görə Azərbaycan dünya ölkələri arasında ilk iyirmiliyə, biznes yaradılması üzrə ilk on beşliyə, investisiyaların qorunması üzrə isə ilk beşliyə daxil olmuşdur. Qlobal rəqabət qabiliyyətliliyi qiymətləndirmək üçün istifadə olunan indikatorlardan xüsusilə “Büdcə balansı”, “Milli əmanət norması”, və “Dövlət borcu” kimi göstəricilər üzrə ölkəmizin mövqeyi yüksəkdir.

Dünya İqtisadi Forumunun “2016–2017-ci illər üzrə qlobal rəqabətlik hesabatı”na görə Azərbaycan 2006-cı illə müqayisədə 27 pillə irəliləyərək 138 ölkə arasında 37-ci mövqedə qərarlaşmışdır. Həmin hesabatda əsasən, Azərbaycan makroiqtisadi mühitin keyfiyyəti göstəricisinə görə dünyada 39-cu, əmək bazarının səmərəliliyi üzrə 26-cı, milli gəlirin ÜDM-ə nisbəti üzrə 37-ci, infrastrukturun keyfiyyətinə görə isə 55-ci yerdədir. Aparılmış iqtisadi siyasət Azərbaycanın dünya ölkələri sırasında adambaşına düşən milli gəlirin həcminə görə nəzərəcarpacaq dərəcədə irəliləməsinə səbəb olmuşdur.

Dünya Bankının təsnifatına əsasən, Azərbaycan 2004-cü ildə adambaşına milli gəlirinin həcminə görə yoxsul ölkələr qrupuna aid edilmişdisə, 2005-ci ildə aşağı-orta gəlirli, 2009-cu ildən isə yuxarı-orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil olmuşdur.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq tam əminliklə demək olar ki, Cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən düşünülmüş və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən inkişaf strategiyası sayəsində ölkəmiz parlaq və işıqlı gələcəyə sahibdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycanca müstəqil dövlətçiliyi yaradan və yaşadan - Ümummilli Lider Heydər Əliyevin qadir siyasətidir. Akademik Ramiz Mehdiyev, Azərbaycan.-2013. - 13 iyun.- S.4-7.
2. Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər. Arif Şəkərəli oğlu Şəkərəliyev, Qoşqar Arif oğlu Şəkərəliyev, Bakı: «Turxan» NPB, 2016. -536 s.
3. http://www.azerbaijan.az/_Economy/_OilStrategy/_oilStrategy_a.html
4. <https://www.stat.gov.az/source/others/H.Aliyev/Pdf/110-132.pdf>
5. http://azerbaijan.az/portal/Economy/Reforms/reforms_01_a.html
6. <http://www.economy.gov.az>
7. <http://iqtisadiislahat.org/store/media/documents/fermanlar/Milli%20Iqtisadiyyat%20YOL%20XERI%20TESI.pdf>
8. <https://static.president.az/pdf/38542.pdf>

Socio-economic development of the leader of the state of the South Caucasus of the Azerbaijan Republic: achievements and prospects

Summary

After the collapse of the Soviet Union, economic relations between the former Soviet republics were severed. In the first years of independence of the Republic of Azerbaijan, the country's economy was in a state of decline. With the advent of the National Leader Heydar Aliyev and the signing of the "Contract of the Century", the process of economic and social development began in the country. Thanks to the process of its development, the Republic of Azerbaijan has taken leading positions on the world stage and has become the leader of the state of the South Caucasus.

Социально-экономическое развитие лидера государства Южного Кавказа Азербайджанской Республики: достижения и перспективы

Резюме

После распада Советского Союза экономические отношения между бывшими союзными республиками были разорваны. В первые годы независимости Азербайджанской Республики экономика страны была в состоянии упадка. С приходом к власти Общенационального лидера Гейдара Алиева и подписанием «Контракта Века» в стране начался процесс экономического и социального развития. Азербайджанская Республика благодаря процессу своего развития заняла ведущие позиции на мировой арене и превратилась в лидера государства Южного Кавказа.

Rəyçi: i.e.d., prof. R. M.Kasumov